

Cato Schiøtz og Peter Normann Waage (red.)

Fascinasjon og forargelse

Steiner og antroposofien sett utenfra

Pax Forlag A/S, Oslo 2000

Helmut von Moltke og Rudolf Steiner – et skjebnedrama

Sven Oluf Sørensen

Den perioden i Rudolf Steiners (1862–1925) liv da han la sin antroposofi frem for offentligheten, varte fra århundreskiftet og frem til hans død i 1925. Denne epoken var en av de mest dramatiske og tragiske i Europas historie. Men samtidig var den en nyskapende og banebrytende tid i den vestlandske kultur. Både i kunst og i naturvitenskap ble det lansert revolusjonerende nye ideer. I maleri oppsto radikalt nye retninger som kubisme, fauvisme og surrealisme. I fysikken ble den moderne atomteorien skapt, sammen med relativitetsteoriens nye ideer om rom og tid.

I det politiske liv innledet den første verdenskrigen (1914–1918) det tyvende århundres serier med katastrofale tragedier.

I Rudolf Steiners verker fra denne tiden er det få referanser til de store revolusjoner i det moderne kulturliv som fant sted i hans samtid. Men i sine foredrag og bøker om samfunnsspørsmål og politiske begivenheter er han imidlertid helt à jour. For eksempel holdt han i Tyskland, Sveits og Skandinavia under den første verdenskrig meget interessante foredrag om den aktuelle verdenssituasjonen.

Vurderingen av Rudolf Steiner og antroposofien varierer meget. Den ene ytterlighet er å karakterisere antroposofer som en sekt av ukritiske personer anført av en forvirret fantast. Den annen er å hevde at antroposofien er den mest verdifulle impuls i det tyvende århundres åndsliv og tenkning. Hva man enn må mene om disse karakteristikker, lar det seg ikke benekte at en rekke sentrale personer innen dette århundres kulturog samfunnsliv har vist interesse for antroposofien. Det er ingen tvil om at Rudolf Steiners ideer i ettertid har beriket moderne kunst, pedagogikk, medisin, landbruk etc. Men var denne åndsforsker noen gang i berøring med de begivenheter som var retningsgivende for dette århundres politiske liv?

Denne lille studie vil forsøke å skissere et «skjebnedrama» hvor Rudolf Steiner kom i nær kontakt med en person hvis liv kom til å spille en avgjørende rolle i forløpet av moderne verdenshistorie. Jeg sikter her til Rudolf Steiners intime vennskap med sjefen for den tyske generalstab i begynner-

fasen av den første verdenskrig, generaloberst grev Johannes Ludwig Helmuth von Moltke (1848–1916). Samtidig gir dette drama et innblikk bak kulissene i den offisielle verdenshistorien.

Verden husker i dag vesentlig bare to medlemmer av denne dansk-tyske adelsslekt von Moltke. Den mest berømte er den tyske generalfeltmarskalk grev Carl Bernhard Helmuth von Moltke (1800–1891), som utarbeidet de seierrike felttogsplanene mot Danmark i 1864, Østerrike i 1866 og Frankrike i 1871–1872. Han la grunnlaget for Tysklands militære styrke i årene før 1914. Det andre berømte medlem av familien Moltke er grev Helmuth James von Moltke (1907–1945), som var en av lederne i den tyske motstandsbevegelsen mot Hitler under den annen verdenskrig, og som ble hengt den 23. januar 1945 i Berlin i forbindelse med opprullen av deltagerne i 20. juli-attentatet mot Hitler. Som en liten digresjon kan jeg nevne at jeg selv har hatt det privilegium å møte ham i mitt hjem i september 1942. Selv om dette møtet fant sted for over et halvt århundre siden, så står von Moltkes utseende ennå levende for meg. Han var en vakker, stilig mann, høy og slank, med et ytterst aristokratisk vesen. Han var kledd i mørk dress, med hvit skjorte og sort slips. Det så ut som om han kom fra en begravelse. En nær slektning av meg, som var kunstmaler, sa etterpå at hvis han skulle lage et portrett av von Moltke, kunne han bare male ham som den hellige Sebastian.

Det medlem av familien Moltke som vi skal diskutere i denne studie, var en nevø av feldmarskalken, Moltke («den eldre»). Hans biografi er følgende:

Johannes Ludwig Helmuth von Moltke, Moltke «den yngre», var født den 23. mai 1848 på godset Gersdorff i Mecklenburg i Nord-Tyskland. Til å begynne med hadde han tenkt å bli forretningsmann eller gå i marinen, men bestemte seg så for en militær karriere. Hans valg var delvis motivert av hans respekt og beundring for sin store onkel. Men von Moltke var fjernt fra den klisjé som vi ofte forbinder med en tysk offiser. Han var en usedvanlig kultivert person med omfattende interesser innen litteratur, historie og filosofi, og i tillegg en fremragende musiker. På militærmanøvrer hadde han alltid med seg Goethes *Faust*. I en alder av bare 22 år deltok han som soldat i den fransk-tyske krig 1871/72, og opplevet der for første gang dødens mysterium.

Da von Moltke var i slutten av tyveårene, møtte han en personlighet som kom til å spille en sentral rolle i hans liv – hans fremtidige hustru grevinne Eliza von Moltke-Huitfeldt (1859–1932), fra en dansk gren av Moltke-familien. Hun var født i Quesarum i Sverige, og hadde i ung alder hatt opplevelser som vakte hennes sterke interesse for teosofi og spiritisme.

Hun var en venninne av Rudolf Steiners andre hustru Marie von Sivers (1867–1948), som introduserte henne i Det Teosofiske samfunn i Berlin, hvor hun først møtte Rudolf Steiner. Eliza von Moltke ble snart en meget hengiven elev av Rudolf Steiner, og i 1903 inviterte hun Steiner til sitt hjem i Berlin hvor han møtte hennes mann. Selv om von Moltke var en meget realistisk person, oppsto det et sterkt gjensidig vennskap mellom åndsforskeren og offiseren. Von Moltke studerte blant annet Steiners bøker om Nietzsche, Haeckel og hans *Teosofi*, og den 8. mars 1904 skriver han til sin hustru:

I går kveld leste jeg enda en bok av Steiner, om Haeckel, som interesserte meg like meget som alt han før øvrig har skrevet. Han bekjenner seg i denne boken helt til Haeckels monistiske naturfilosofi (ikke å forveksle med monoteistisk), og det er meg ganske ubegriplig hvordan han har gjort spranget fra den og over i teosofien. Jeg er meget oppsatt på å få møte ham igjen slik at jeg kan spørre ham om det. Dette verk plasserer ham ganske opplagt midt i falanksen av materialister, og er også noe av det siste han har skrevet. Som alltid er han klar og fengslende. Hittil er det ingen filosofisk forfatter som jeg har kunnet forstå så godt som ham

I 1904 ble von Moltke utnevnt til nestkommanderende i den tyske generalstaben under dens sjef generalfeltmarskalk Alfred von Schlieffen (1833–1913). I januar 1906 anmodet keiser Wilhelm II von Moltke om å overta stillingen som sjef for generalstaben etter von Schlieffen, som var blitt for gammel. Von Moltke hadde meget sterke betenkelskheter med å overta denne rollen, blant annet av følgende grunn: I årene før 1914 avholdt den tyske armé hvert år store manøvrer. Disse var ofte drevet som en slags «operette»-krig, da det alltid på forhånd var avtalt at de armékorps som keiser Wilhelm ledet, skulle vinne. Von Moltke satte, i en meget åpen samtale med keiseren den 7. januar 1905, som en absolutt betingelse for å kunne overta Schlieffens stilling at dette skulle opphøre, da det svekket tilliten og samholdet innen armeen. Keiser Wilhelm aksepterte von Moltkes krav, og i januar 1906 overtok von Moltke den krevende stillingen som sjef for den tyske generalstab.

Generalfeltmarskalk Alfred von Schlieffen var en av sin tids fremste militære strateger, og i 1890-årene hadde han utarbeidet den berømte Schlieffen-planen som gikk ut på følgende: På grunn av den alliansestruktur som eksisterte mellom de europeiske stormaktene ved århundreskiftet, måtte Tyskland i en eventuell konflikt regne med å føre en to frontskrig – mot Frankrike i vest og mot Russland i øst. Schlieffen-planen

gikk ut på at hovedtyngden av den tyske armé skulle settes inn offensivt mot Frankrike, og at en mindre defensiv styrke skulle oppholde den russiske armeen i øst, da man regnet med at disse ville bruke lengre tid på å mobilisere, og var mindre bevegelige. Et svakt punkt i Schlieffen-planen var at den impliserte at de tyske armeer i vest som en «militær nødvendighet» måtte gå gjennom Belgia og Holland, selv om de med dette nøytralitetsbrudd risikerte en krigserklæring fra England.

I innledningsfasen av kampene på Vestfronten mellom franskmennene, englanderne og tyskerne fulgte den tyske offensiv Schlieffen-planen frem til slaget ved Marne 5.–12. september 1914. Forløpet av kampen var som bekjent følgende: Tyskland angrep Frankrike med 7 armeer. Efter Schlieffen-planen var de to tyske armeene på den tyske høyre fløy gjort særlig sterke. Lengst mot vest var den 1. armé under ledelse av generaloberst Alexander von Kluck (1846–1934). Parallelt med denne angrep den 2. tyske armé under ledelse av generaloberst Karl von Bülow (1846–1921). I august måned så det ut som om Schlieffen-planen skulle lykkes. De tyske armeene gikk frem overalt, og særlig de to tyske armeene på den tyske høyre fløy. Som følge av Englands krigserklæring mot Tyskland hadde englanderne sendt et ekspedisjonskorps på ca. 100 000 mann til Frankrike. Disse var plassert mellom de to franske armeene, 5. og 6. armé, som sto ovenfor de to tyske armeene 1 og 2. Men engelskmennene ble også tvunget til retrett sammen med sine franske allierte.

Under inntrykket av den overraskende store fremgang i vest, og fare fra to hurtig innsatte russiske armeer på østfronten, tok von Moltke ca. ti armékorps fra den seierrike tyske høyre fløy ut av kampene og sendte dem som forsterkninger til østfronten. Men dette resulterte i at de tyske armeene på høyre fløy ble for svake til å omringe Paris. De måtte derfor gå øst for Paris i stedet for vest for byen.

I Paris befant det seg en garnison på ca. 200 000 mann. Denne ble ved hjelp av bl.a. byens drosjebiler under general Joseph-Simon Galliénis (1849–1916) ledelse transportert til fronten, og kastet inn mot den 1. tyske armes høyre fløy. Følgene var at von Kluck måtte gjøre «høyre om» og ta opp kampen mot denne nye franske armé. Derved oppsto det en luke på ca. 25 km mellom den 1. og 2. tyske armé, og i dette tomrom angrep nu engelskmennene under feldmarskalk sir John French (1852–1925). Derved oppsto det en del forvirring i den tyske arméledelsen. En ordonnansoffiser, oberstløytnant Richard Hentsch (1869–1918) ble sendt fra det tyske hovedkvarteret til von Klucks frontavsnitt for å danne seg et bilde av situasjonen. Det hersker en del uklarhet om hvilke fullmakter oberstløytnant Hentsch hadde, men resultatet ble en generell tilbake-

trekning av de tyske armeene fra de posisjoner de hadde tilkjempet seg omkring floden Marne bare ca. 50 km fra Paris. Efter noen dagers tysk retrett gravde de stridende parter seg ned, og en fire års skyttergravskrig begynte. Schlieffen-planen hadde ikke lykkes, og tyskerne hadde mistet initiativet.

I de kritiske ukene før og under slaget ved Marne er det gitt mange rapporter om en sterkt økende nervøsitet og depresjon hos von Moltke. Om eftermiddagen den 14. september ankom general Moritz Freiherr von Lyncke (1853–1932) til von Moltkes kontor og meddelte ham at keiseren hadde det inntrykk at von Moltke var for syk til å fortsette å lede operasjonene, og at felttoget skulle overføres til krigsministeren Erich von Falkenhayn (1861–1922). Fra det tidspunkt av var von Moltke fratatt kommandoen over de tyske armeene.

I årene etter den første verdenskrig ble det utgitt en strøm av bøker og artikler som analyserte slaget ved Marne. Mange av disse konkluderte med at generaloberst von Moltke var hovedansvarlig for det tyske nederlaget. I flere av disse verker ble det hevdet at von Moltkes mentale tilstand under kampene var sterkt svekket på grunn av påvirkninger fra hans venn Rudolf Steiner. Det er et faktum at en del av von Moltkes militære kolleger så med skepsis på generalstabssjefens interesse for antroposofi og Steiners ideer. De antydet overfor keiseren at studier av den «hellige Gralens mysterier» ikke var en passende beskjeftigelse for den som skulle lede den tyske armé i en krig. Keiseren selv hadde imidlertid tillit til von Moltke, og kalte ham «Der traurige Julius».

De viktigste angrepene på forbindelsen von Moltke–Steiner er general von Gleich: *Rudolf Steiner als Prophet* (1921) og generalfeltmarskalk Erich Ludendorffs (1865–1937) bok *Das Marne Drama* (1934). Selv i et så seriøst standardverk som *Biographisches Wörterbuch zur Deutschen Geschichte* (1974) heter det om von Moltke:

Hemmet av dårlig helse, med hang til antroposofiske ideer og uten den minste tro på en seier, maktet han ikke å utøve en fast ledelse under Marne-slaget ved begynnelsen av 1. verdenskrig, og avbrøt slaget før det var avgjort. Etter dette ble den operative ledelse den 14. september 1914 overført til krigsminister von Falkenhayn.

Angrepene på von Moltke og Steiner er blitt tilbakevist av en rekke personer. Blant annet har Jürgen von Grone (1887–1978) vært meget aktiv i rehabiliteringen av von Moltke. Von Grone ble meget tidlig interessert i antroposofi etter å ha møtt Rudolf Steiner allerede i 1906. Han deltok aktivt i den første verdenskrig som flyver, og ble tildelt den høye utmerk-

lsen «Pour le Mérite». Som tysk militær ekspert var von Grone spesielt kvalifisert til å bedømme von Moltkes disposisjoner i august og september 1914, og har gitt meget detaljerte analyser av slaget ved Marne. Disse kommer ofte klart ut i von Moltkes favør. Et spørsmål som er av interesse i denne studie er: Har Rudolf Steiner på noen måte påvirket von Moltke i de kritiske ukene før slaget ved Marne? De faktiske forhold synes å være følgende:

Det første møtet mellom von Moltke og Rudolf Steiner etter utbruddet av verdenskrigen fant sted den 27. august 1914 i det tyske hovedkvarteret i nærheten av Koblenz. Eliza von Moltke var også til stede. På det tidspunktet avanserte von Moltkes tropper på Vestfronten meget hurtig, og det strømmet inn rapporter om tyske seire – ti dager før innledningene til det skjebnesvandre slaget ved Marne. Noen innflytelse fra Steiner på von Moltkes militære disposisjoner synes å være utelukket. Vi vet fra Jürgen von Grones redegjørelse fra møtet at samtalen ikke dreiet seg om den militære situasjon, men om «bevarelsen av det tyske folks nasjonale identitet i sammenheng med den store kultur som dette folk har skapt».

Helmut von Moltke mente at de sentraleuropeiske stater hadde en spesiell misjon basert på deres felles kulturarv skapt av filosofer og idealister. Tysklands militærpolitikk under keiser Wilhelm II så han på som en kilde til landets selvutslettelse. Han mente at krigen var en stor ulykke, men allikevel nødvendig for å beskytte det tyske folk. Men på linje med Rudolf Steiner mente han at dette folks oppgave var kulturell utvikling – ikke ytre maktpolitikk. Denne felles holdning kom til uttrykk i et vers som Rudolf Steiner ga til von Moltke etter deres samtale:

Siegen wird die Kraft,
die von Zeit-Geschick
vorbestimmt dem Folk,
das in Geistes-Hut
zu der Menschheit Heil
in Europas Herz.
Licht dem Kampf entringt.

Den neste samtalen mellom von Moltke og Rudolf Steiner etter utbruddet av krigen fant sted i november 1914 i Homburg von der Höhe i nærheten av Frankfurt am Main. Det var von Moltke som hadde invitert Steiner til møtet. Situasjonen var nu en helt annen enn i august. Efter retturen av de tyske tropper fra Marne var von Moltke fratatt ledelsen av felttoget. Han var nu på mange måter en knekket mann, og led sterkt over tapet av sin innflytelse på de militære operasjoner. Samtidig begynte hans helse å svikte. I denne tilstand søkte han nærmere kontakt med Rudolf Steiner. Han

begynte nu å snakke åpent til Steiner om den politiske og militære situasjonen, og spesielt om begivenhetene i dagene omkring utbruddet av krigen. Situasjonen i disse kritiske timene hadde vært følgende:

Helmuth von Moltkes betingelser for å overta stillingen som sjef for den tyske generalstabens hadde vært at keiseren ikke skulle blande seg inn i von Moltkes militære disposisjoner. Dette hadde keiseren akseptert. Von Moltke, som hadde utarbeidet den modifiserte Schlieffen-planen (man skulle ikke gå gjennom Holland), mente at det var absolutt militært nødvendig øyeblikkelig å kaste hovedtyngden av den tyske armé mot Frankrike. Klokken fem om ettermiddagen den 1. august hadde keiser Wilhelm proklamert alminnelig tysk mobilisering. Allerede dagen før, den 31. juli, hadde Russland besluttet delvis mobilisering, et skritt som tyskerne mente betød en trussel ikke bare mot Østerrike, men også mot Tyskland. Kort etter, klokken 17 den 1. august, kom imidlertid et telegram fra den tyske ambassadør i London, Karl Max von Lichnowsky (1860–1928). I dette het det at den engelske utenriksminister lord Edward Grey (1862–1933) hadde erklært til Lichnowsky at England ville forplikte seg til å hindre Frankrike i å delta i en krig mot Tyskland, hvis tyskerne til gjengjeld ville garantere at de ikke foretok noen fiendtlige operasjoner mot Frankrike. Basert på dette telegrammet trodde keiser Wilhelm at England og Frankrike ville forholde seg nøytrale, og at konflikten ville bli begrenset til et sammenstøt med Russland. Keiseren sendte bud på von Moltke og erklærte triumferende: «Nu overfører vi hele vår hær mot Russland i øst!». Med dette ødela keiseren hele den detaljerte planen som von Moltke hadde utarbeidet for hvordan operasjonene skulle føres. Von Moltke mente at det ville skape fullstendig kaos, og nektet å underskrive ordren.

Sent på kvelden den samme dagen kom det et nytt telegram, denne gang fra den engelske konge Georg V (1865–1936). Denne meddelelse ødela alle illusjoner om at England og Frankrike ville holde seg utenfor konflikten. Keiseren sendte igjen bud på von Moltke og sa til ham: «Nu kan De gjøre som De ønsker.»

Von Moltke skrev senere:

Dette var min første opplevelse i denne krigen. Jeg ble aldri senere i stand til å komme over inntrykket av denne traumatiske opplevelsen. Noe inne i meg var knust som ikke kunne gjøres godt igjen. Denne vinglingen frem og tilbake ødela min tillit til keiseren og landets politiske ledelse.

Von Moltke hadde ikke et øyeblikk næret noen illusjon om Frankrikes nøytralitet. Landet var altfor sterkt bundet av sin allianse med Russland.

Under dette møtet i Homburg lærte Rudolf Steiner fra en av dramaets sentrale aktører hva som virkelig hadde funnet sted i de kritiske timene omkring utbruddet av den første verdenskrig. Denne åpenhet fra von Moltkes side overfor Rudolf Steiner utdype det fortrolige forholdet mellom de to. Man skulle tro at det her dreiet seg om to diametralt motsatte personligheter. På den ene side en tysk offiser – den øverste militære leder av en armé på over to millioner mann. Den annen en mystiker, fullstendig engasjert i en okkult virkelighetsoppfatning. Det paradoksale er at disse to tilsynelatende helt forskjellige individualiteter fant hverandre. Spørsmålet er: Hva talte disse to personer om? Hvilke emner var det som ble diskutert? Det foreligger en rekke skriftlige kilder i form av dokumenter og brev som kan kaste lys over dette problem.

Man kan til en viss grad si at von Moltke i de siste par årene av sitt liv levet i to verdener. Den ene var en fortsettelse av hans engasjement i den politiske og militære situasjon, til tross for hans reduserte helse og manglende muligheter til å lede operasjonene. Den annen side var av en transcendent art, hvor han forsøkte en esoterisk tolkning av sin livssituasjon. I dette spilte selvfølgelig Rudolf Steiner en sentral rolle, både som en nærvenn og som veileder.

Von Moltkes utadvendte aktivitet kom blant annet til uttrykk i at han i løpet av de siste to årene av sitt liv skrev en rekke memoranda hvor han forsøkte å belyse situasjonen omkring utbruddet av krigen og begynnerfasen av de militære operasjonene. De viktigste av disse var de følgende: «Zur Beurteilung der Politischen Lage», som han skrev i Berlin 28. juli 1914, bare tre dager før krigsutbruddet. «Betrachtungen und Erinnerungen», som han skrev i Homburg i november 1914, umiddelbart etter at han var fratatt kommandoen over den tyske armeen. «Über den Rückzug an der Marne», som han skrev sommeren 1915. Ved siden av disse hadde von Moltke i løpet av 1915 en betydelig brevveksling med sentrale politiske og militære personligheter som keiser Wilhelm II, riksksansler Theobald von Bethmann Hollweg (1856–1921), generalfeltmarskalk Paul von Hindenburg (1847–1934), general Erich Ludendorff (1865–1937) og kronprins Wilhelm (1882–1951).

Disse notater og brev omhandler vesentlig rent politiske og militære spørsmål i forbindelse med innledningsfasen av krigen. De inneholder på enkelte steder et forsvar for hans militære og strategiske disposisjoner, og behandler de meget omdiskuterte punkter hvor von Moltke mente at hans direktiver ikke var blitt fulgt. De mest kjente av disse er anklagen mot von Kluck for å ha ført den 1. armé for hurtig frem. Videre at oberstløytnant Hentsch uten von Moltkes tillatelse hadde gitt ordre om retturen fra

Marne. På den annen side innrømmer von Moltke at hans beslutning om å overføre 10. armékorps fra den høyre tyske fløyen på Vestfronten til Østfronten var en feil.

Den annen verden som von Moltke beveget seg i de siste par årene av sitt liv var hans fordypelse i esoteriske problemstillinger. Det kom blant annet til uttrykk i en rekke sterkt personlige brev som Rudolf Steiner sendte von Moltke i tidsrommet 20. desember 1914–23. november 1915.

Med sin totale forankring i et transcendent verdensbilde opererer selv-følgelig Rudolf Steiner i sine samtaler og sin korrespondanse med von Moltke med hele det antroposofiske system av doktriner. Og von Moltke reagerer på disse med det man ofte føler overfor Rudolf Steiners ideer – nemlig usikkerhet og tvil.

Efter sin avskjed ble von Moltke nærmest besatt av de eksistensielle spørsmål: «Hva er meningen med tilværelsen? Hva er grunnen til en plutselig, drastisk forandring i ens liv?» Rudolf Steiner prøvet å komme von Moltke i møte ved å rette hans interesse mot et individs åndelige bakgrunn. Det aspekt av antroposofien som er relevant for relasjonene mellom Steiner og von Moltke, er begrepene «reinkarnasjon» og «karma» – at resultatet av et tidligere jordliv båres inn i et etterfølgende. I disse brev og vers til Helmuth og Eliza von Moltke er Steiner meget åpen og spesifikk i sine antroposofiske og åndsvitenskapelige tolknninger av von Moltkes livssituasjon og skjebne.

Denne korrespondanse går dypt inn i antroposofiens forestillingsverden. Dessuten er den basert på sentrale begivenheter i europeisk middelalderhistorie. I denne lille studie kan vi selvfølgelig bare begrense oss til å antyde visse hovedtrekk ved Rudolf Steiners analyse av von Moltkes livssituasjon i denne perioden. Hvis en som ikke er antroposof, skal forsøke å redegjøre for dette emne, kommer han selvfølgelig i vanskeligheter. Det antroposofiske verdensbilde er så eiendommelig og tilsynelatende så spekulativt og fantastisk at man føler et behov for å gardere seg mot å bli beskyldt for ukritisk å akseptere disse ideer. Da jeg personlig ikke på noen måte føler meg kompetent til å vurdere eller felle noen dom over Rudolf Steiners tolkninger av von Moltkes skjebne, vil jeg innskrenke meg til helt objektivt å referere hovedpunktene i noe av det materiale som eksisterer om Steiner-von Moltke-relasjonene.

Det går klart frem av Rudolf Steiners brev til von Moltke at ånds-forskeren fra 1915 av, kanskje allerede under møtet i det tyske hovedkvarteret i Koblenz i august 1914, mente å ha funnet en karmisk forbindelse mellom von Moltke og den romerske pave Nikolaus I (ca. 800–867). Rudolf Steiner gjorde derved noe han meget sjeldent pleide å gjøre, nemlig avsløre for en person vedkommendes tidligere inkarnasjon.

Det ser ut til at von Moltke til å begynne med reagerte med en viss skepsis på Rudolf Steiners meget eksplisitte identifikasjon av generalens tidligere inkarnasjon. På den annen side har man funnet i von Moltkes etterlatte papirer et fem siders håndskrevet notat om de viktigste data om pave Nikolaus I. Disse hadde han fra Ferdinand Gregorius' (1821–91) verk *Klassische Chronik der Stadt Rom im Mittelalter*. Et annet forhold som tyder på at von Moltke ante en forbindelse mellom ham selv og pave Nikolaus I, var hans besøk på klosteret på Mount Odilie i Vogeserne i juni 1911. Dette kloster var grunnlagt av St. Odilie, som levet 150 år før pave Nikolaus I. Fra dette kloster gikk det ut kristne strømninger som var direkte motsatt av de som ble representert av den bysantiske kirken. Det skal ha vært en utstrakt korrespondanse mellom medlemmene i klosteret St. Odilie og pave Nikolaus I.

Nikolaus I var en av den tidligere middelalders mest energiske og betydelige paver. Han forsvarte med stor handlekraft og rettskaffenhet pavestolens stilling både overfor keisermakten og metropolitanbiskopene i Vest-Europa.

Nikolaus I tvang blant annet igjennom Romas overhøyhet overfor erkebiskopen av Reims, som hadde forgrepet seg på pavestolens eiendommer. Samtidig kom han i konflikt med Konstantinopel angående innsettelsen av en patriark som han mente stred mot de kanoniske regler.

Disse konflikter, og en rekke andre stridigheter var forvarsler om den senere splittelse av kirken i en østlig og en vestlig.

Rudolf Steiner hevdet ut fra sin åndsvitenskapelige forskning at Nikolaus Is oppgave hadde vært å skille den ortodokse og den romersk-katolske kirke fra hverandre. De østlige, bysantinske kirkelederne følte seg overlegne den romerske paven, da de så på seg selv som arvtagerne etter oldtidens mysterievisdøm. På den annen side følte de vestlige kirkeledere seg forbundet med de teutonske prestekongene og arvtagere etter druidenes kultur. Disse siste strømninger var basert på en dyrkelse av ego, og deres ledere og tilhengere testet sitt mot i krig og dristige eventyr. Selv om denne splittelse først ble fullført i 1054, altså to hundre år etter Nikolaus Is død, regnes den allikevel som hans verk, og en av Romerkirkens mest skjebnesvangre avgjørelser. Den antroposofiske tolkningen av dette skisma var at den var uunngåelig og helt nødvendig for det vest-europeiske menneskes bevissthetsutvikling. Efter adskillelsen trakk det østeuropeiske menneske seg inn i en kontemplativ, ortodoks stemning, mens det vesterlandske menneske skapte renessansen og den moderne tid med eksakt naturvitenskap, teknikk og en materialistisk verdensanskuelse.

I et brev til Eliza von Moltke den 28. juli 1919 skriver Rudolf Steiner om pave Nikolaus I og hans rådgiver, kardinalen Anastasius Bibliothecarius:

I det 9. århundre sto rådgiveren ved siden av Nikolaus og så på europakartet. Det var den gang av betydning for Nikolaus å forstå de tanker som ville skille Østen fra Vesten. Mange mennesker var trukket inn i denne adskillelsen. Rådgiveren sa sin mening om saken mens han så på kartet. Men på den tid sto mennesket fremdeles de åndelige verdener nær. Det forbauset ingen at åndelige vesener kommer og går. De som bodde i Midt- og Vesteuropa strebet imidlertid bort fra de åndelige verdener. De begynte allerede da å forberede seg på materialismen. For Nikolaus og hans rådgiver i det 9. århundre eksisterte det meget direkte oppfattelig innflytelse fra åndenes verden. Rådgiveren sa ofte: Åndene vil trekke seg bort fra Europa, men europeerne vil siden lenges etter dem. Europeerne vil skape maskinen og sine mekaniske påfunn uten ånden. De vil bli store i dette. Ikke desto mindre vil de så å si i sitt eget skyd skape det vestlige menneske, som vil bringe den ahrimanske kultur til sitt høydepunkt, og derefter vil den innta deres plass.

Den 18. juni 1916 ble det i den tyske Riksdag i Berlin avholdt en sørgehøytidelighet over feldmarskalk Colmar von der Goltz (1843–1916). Von Moltke holdt minnetalen, hvor han blant annet sa følgende ord om sin venn, som han følte et skjebnefellesskap med: «Historien har vist gjenstegne ganger at heltemot og tragedie kan stå side om side.» Efter at von Moltke hadde avsluttet sin tale, falt han om – død av hjertesvikt – før seremonien var over.

To dager senere, den 20. juni 1916, holdt Rudolf Steiner et foredrag med tittelen: «Menneskets tolv sanser». Men før han begynte sitt foredrag, sa han blant annet disse ord om sin avdøde venn Helmuth von Moltke:

I ham hadde vi midt iblant oss en mann, en personlighet, som var et av de mest engasjerte og nærværende mennesker i samtiden, et menneskeliv som har dukket frem fra det forgangne og kommet inn i vår tid og rett inn i en av de aller største kriser som menneskeheden i sin bevisste historie har gjennomlevet, en mann som ført hærer, som sto midt oppe i begivenheter som var avgjørende for vår skjebnesvandre samtid og fremtid. Og samtidig har vi i ham hatt en sjel, en mann, en personlighet – som var alt dette og som søkte erkjennelse, søkte sannhet med den helligste og varmeste erkjennelsestrang som bare noen få mennesker i vår samtid er besjelet av.

I de følgende år – frem til Rudolf Steiners død i 1924 – sendte Steiner en lang rekke brev, vers og meddelelser til Eliza von Moltke. En del av disse ble formidlet av hennes venninne Helene Röchling (1866–1945), som var en av sponsorene for det første Goetheanum. Disse brevs art og tilblivelseshistorie er imidlertid meget eiendommelig. Skal man redegjøre for innholdet i disse dokumenter, må man innta en ytterst ukonvensjonell holdning til sentrale eksistensielle spørsmål. For overhodet å kunne forstå Rudolf Steiners tankegang i forbindelse med disse brev, må man akseptere en påstand i antroposofien om at relasjonene mellom levende og døde er betydelig mer konkrete og reelle enn i vanlig esoterisk tenkning.

Ifølge Rudolf Steiners egne ord til Eliza von Moltke er denne korrespondanse oppstått ved hans kontakt med den avdøde von Moltke. Dette forhold er i seg selv interessant og forbausende, tatt i betraktnsing Steiners og antroposofers alminnelige reservasjon overfor spiritisme. Det vil være utenfor denne artikkels ramme å gå i detalj om innholdet i disse meddelelser. De går dypt inn i antroposofiens idéverden. Allikevel vil jeg, fullt vitende om farene ved å ta ut enkelte adskilte emner fra deres bredere sammenheng, redegjøre for et par punkter i brevene. Disse går ikke direkte på esoteriske spørsmål, men demonstrerer et eksempel hvor Rudolf Steiner har forsøkt direkte å influere på verdenshistoriske avgjørelser – i dette tilfelle Versailles-traktaten.

I det tidligere nevnte dokument «*Betrachtungen und Erinnerungen*», som von Moltke skrev ned i Homburg i november 1914, hadde han skildret sine opplevelser omkring krigsutbruddet 1. august 1914. I denne meddelelse hadde von Moltke uttrykkelig presisert at den ikke skulle offentliggjøres, men at den utelukkende var skrevet til informasjon for hans hustru Eliza von Moltke. Rudolf Steiner, som var Eliza von Moltkes fortrolige, må selvfølgelig ha hatt kjennskap til dette dokument. Dessuten var jo innholdet i denne meddelelse nettopp de forhold som Steiner og von Moltke hadde talt sammen om i november 1914 i Homburg.

Så inntreffer noe som jeg bare kan referere uten kommentarer, og det er følgende: I mai 1919 fremgår det av en rekke brev fra Rudolf Steiner til Eliza von Moltke, de fleste formidlet gjennom Helene Röchling, at Steiner mener å ha hatt kontakt med den avdøde von Moltke, og at denne skal ha ytret et ønske om at hans «*Betrachtungen und Erinnerungen*» skulle bli tilgjengelig for offentligheten. Eliza von Moltke sa seg enig i dette, og i begynnelsen av juni 1919 ble det på forlaget Greiner og Pfeiffer i Stuttgart trykket en pamflett: «‘Die Schuld’ am Kriege. *Betrachtungen und Erinnerungen des Generalstabchefs H.v.Moltke über die Vorgänge vom Juli 1914 bis November 1914.*» Herausgegeben von «Bund für Dreigliederung des

sozialen Organismus» und eingeleitet in Übereinstimmung mit Frau Eliza v. Moltke durch Rudolf Steiner».

Eliza von Moltkes og Rudolf Steiners hensikt med publiseringen av dette dokument var i første omgang følgende:

Den 18. januar 1919 åpnet de seirende makter i 1. verdenskrig en fredskonferanse i Versailles utenfor Paris. Denne resulterte som bekjent i en fredstraktat, Versailles-freden, som ble undertegnet den 28. juni 1919 av på den ene side utsendinger fra det beseirede Tyskland og på den annen side de allierte. Et viktig punkt i traktaten var spørsmålet om ansvaret for utbruddet av krigen. For å motivere de store erstatningskravene ble hele skylden lagt på de tapende sentralmaktene, i første rekke Tyskland. Som bekjent ble de hårde vilkårene i Versailles-traktaten en medvirkende årsak til at sterke nasjonalistiske følelser fikk grobunn i Tyskland, og bidro til en plattform for Adolf Hitlers senere maktovertagelse.

Rudolf Steiner var meget tidlig klar over hvilke fatale følger en slik ensidig fordømmelse av Tyskland ville kunne få. Han mente derfor at hvis von Moltkes redegjørelse for hvorledes forløpet av krigsutbruddet i virkeligheten hadde foregått, ble lagt frem på fredskonferansen, så kunne skyldproblemet bli modifisert. Det er også i ettertid blitt klart at en ensidig fordømmelse av Tyskland for krigsutbruddet er historisk feil. For eksempel skrev den engelske statsminister David Lloyd George (1863–1945) i sitt tobindsverk *The Truth about the Peace Treaty* fra 1938: «Vi 'gled' alle inn i krigen.»

Hovedpunktene i von Moltkes dokument «Betrachtungen und Erinnerungen» er følgende: Han innleder med å skissere det rigide allianse-systemet som allerede fra århundreskiftet hadde låst de europeiske statene fast i to blokker, noe som ved en eventuell konflikt mellom to land automatisk ville føre til en verdenskrig. Von Moltke hevdet videre at England hadde ført en maktpolitikk med det formål å isolere Tyskland.

Det lar seg ikke benekte at von Moltkes synspunkter er så pro-tyske at det er vanskelig for oss å akseptere dem i dag.

I den forbindelse kommer von Moltke med følgende kraftsalve:

De romanske folkeslag har alt nådd høydepunktet i sin utvikling, de kan ikke bringe nye, befruktende faktorer inn i den totale utviklingen. De slaviske folkeslag, i første rekke Russland, står fortsatt kulturelt for langt tilbake til å være de som kan ta over og føre menneskeheten videre. Under svøpens herredømme ville Europa bli ført tilbake til et åndelig barbari. England forfølger kun materielle mål. En åndelig videreføring av menneskeheten er bare mulig

gjennom Tyskland. Derfor vil Tyskland heller ikke bukke under i denne krigen, for det er det eneste folk som til denne tid kan makte å føre menneskeheten videre mot høyere mål. Det er en veldig tid vi lever i. Som følge av denne krigen vil historien få en ny vending, og krigens utfall vil diktere den bane som blir trukket opp for hele verden i de neste århunder. Tyskland har ikke forvoldt denne krigsen, og har ikke gått inn i den av erobringstlyst eller ut fra aggressive hensikter mot sine naboer. Krigen er blitt påtvunget oss av Tysklands motstandere, og vi kjemper for vår nasjonale eksistens, for vårt folks fortsatte beståen. Dermed kjemper vi for ideale goder, mens våre motstandere ofte uttaler at deres mål er Tysklands tilintetgjørelse.

Derefter kommer von Moltke inn på selve automatikken i det konglomerat av telegrammer, ultimatumer, mobiliseringsordrer og krigserklæringer som fløt omkring i juli–august 1914. Han hevdet at Russland hadde hovedskylden for krigsutbruddet, ved at russerne støttet «de serbiske morderne» og ved å mobilisere. Dette mente von Moltke var så godt som en krigserklæring mot Tyskland, med det resultat at Tyskland måtte komme sine motstandere i forkjøpet og erklære Russland og Frankrike krig.

Selv om von Moltkes pamflett kan virke som et ensidig tysk propagandaskrift, inneholder ikke desto mindre hans «*Betrachtungen und Erinnerungen*» en drepende kritikk av den tyske politiske ledelse i tiden før og omkring krigsutbruddet. Han skildrer i detalj den tidligere beskrevne scene mellom ham selv og Keiser Wilhelm II om eftermiddagen og aftenen den 1. august 1914, og det fatale tillitsbrudd som derved oppsto mellom den politiske og den militære ledelse. På bakgrunn av denne forvirrede situasjon blir selvfølgelig anklagen mot Tyskland om å ha planlagt en angrepskrig helt absurd. Det var nettopp disse fakta Rudolf Steiner mente ville være av stor betydning for de tyske delegatene å kunne legge frem på fredskonferansen i Versailles.

I sitt forord til von Moltkes dokument skriver Rudolf Steiner: «Alle som leser den, vil vel komme til den konklusjon at dette er det viktigste historiske dokument om begynnelsen til krigen som man kan finne i Tyskland.» Steiner understreker også den tyske politiske ledelses inkompentens og slutter derav at det er umulig å anklage Tyskland for å ha planlagt en angrepskrig. Han skriver blant annet:

Sammenbruddet av dette korthus, som tysk politikk er blitt kalt, viser seg i dette lys. Det er overflødig å kreve bevis for den påstand

at de personer som var delaktige i krigen, ville unngå den. Man kan rolig tro dem på at de ønsket å unngå krigen. Men krigen kunne bare ha blitt unngått hvis de ikke hadde sittet i sine posisjoner. Det er ikke det de har gjort som har medvirket til at vi er blitt påført denne ulykke, årsaken ligger i selve deres personlighet.

Rudolf Steiner skriver blant annet at han hadde spurt von Moltke om keiser Wilhelm visste om planene for å la de tyske troppene gå gjennom Belgien. Von Moltke svarte at det fikk han ikke vite før et par dager foran invasjonen, da man regnet keiseren som en ytterst indiskret person.

Det er ingen tvil om at von Moltke og Rudolf Steiner under den første verdenskrig inntok en meget patriotisk holdning i favør av Tyskland. Det kom også tydelig frem ved andre anledninger, som for eksempel i de foredragsserier som Steiner holdt i årene 1916–21: «Zeitgeschichtliche Betrachtungen» og «Die geistigen Hintergründe des Ersten Weltkrieges.»

Det er selvfølgelig lett å forstå at man i ettertid reagerer på disse synspunkter etter å ha opplevet tysk politikk i årene 1933–1945. Det er bare ett forhold man må være klar over hvis man skal dømme Steiner og von Moltke for deres pro-tyske uttalelser, og det er følgende: Det er i det tyske folks samfunns- og åndsliv to divergerende strømninger. Det ene er det vi føler når vi nevner navn som Bismarck, keiser Wilhelm II, Hitler – «Preusserstum». Den andre strøm er den stemning vi opplever ved navn som Bach, Beethoven, Kant, Goethe, Planck, Einstein. Det er åpenbart at Steiner og von Moltke tilhører den sist nevnte rekke av representanter for den tyske «Volksgeist». I utallige sammenhenger viste disse to seg som representanter for «det andre Tyskland». Et stadig tilbakevendende tema i Rudolf Steiners foredrag og skrifter er hans presisering av at det tyske folks misjon må være rent menneskelig – en humanisering av mennesket og en åndelig-gjørelse av dets bevissthet. Han inngir oss ingen tvil om at han mener Tysklands oppgave er av kulturell natur, og absolutt ikke har noe å gjøre med maktpolitikk, militær erobring av andre land eller økonomiske profittmotiver. I et foredrag den 22. juni 1919 uttaler Steiner: «Forstår det tyske menneske å åndelig gjøre seg, vil han være til verdens velsignelse, forstår han det ikke, vil han være til verdens forbannelse.» (Foredrag nr. 10 i «Geisteswissenschaftliche Behandlung Sozialer und Pädagogischer Fragen.»)

Efter at pamfletten «Die Schuld am Kriege» var trykt, men før den ble offentlig distribuert, var den kommet en rekke personer i hende som reagerte sterkt negativt. Den viktigste av disse var general Wilhem von Dommes (1867–1959). General von Dommes var knyttet til den tyske

generalstabs politiske avdeling ved krigsutbruddet, og hadde et vennskapelig og tillitsfullt forhold til Eliza og Helmuth von Moltke.

Den 28. mai 1919 fikk von Dommes ordre fra det tyske militære hovedkvarteret om å dra til Berlin for å tale med general von Winterfeldt om Steiners publisering av von Moltkes «*Betrachtungen und Erinnerungen*». Både von Dommes og von Winterfeldt var meget negativt innstilt til publiseringen av skriften, og den 1. juni hadde von Dommes et møte med Steiner i Stuttgart hvor von Dommes bad ham om å stoppe publiseringen. Hans viktigste argumenter overfor Steiner var følgende:

For det første kunne von Dommes under ed bevise at det var tre åpenbare feil i von Moltkes dokument. Han mente at disse unøyaktigheter skyldtes at de var skrevet ned mens von Moltke var syk og sterkt nedbrutt etter sin avskjed i november 1914. Von Dommes' viktigste argument var imidlertid at pamfletten inneholdt så sterke anklager mot den tyske politiske ledelse og den tyske offiserstand at den ville skade Tysklands renommé meget sterkt. Særlig reagerte von Dommes på Steiner og von Moltkes kritikk av keiser Wilhelm II, en kritikk han mente var helt urettferdig. Von Dommes oppfattet pamfletten som et forræderi mot keiseren og fedrelandet. Han mente også at dokumentet ville skade von Moltke selv – at det ville stille ham i et meget ufordelaktig lys – og bidra til å fremstille ham som en egoistisk, smålig person som i ren selvmedlidenshet glemte sitt eget land.

På sin side hevdet Rudolf Steiner at pamfletten ville kunne påvirke Tysklands fiender, ved at den publiserte fakta som var ufordelaktige for Tyskland. Hvis dette ble akseptert, ville også det annet synspunkt kunne bli hørt, nemlig at Tyskland ikke hadde ønsket å starte en krig. Efter en del diskusjon kapitulerede Steiner, og det ble besluttet at hele opplaget av pamfletten skulle makuleres. Den 3. juni 1919 hadde von Dommes en samtale i Berlin med en meget nervøs og oppbragt Eliza von Moltke. Hun var i et dilemma hvor hun hevdet at hennes avdøde mann ønsket at dokumentet skulle publiseres, men samtidig forsto hun von Dommes' argumenter. Til slutt samtykket hun også i å stoppe publiseringen.

I oktober 1921 ble Rudolf Steiner intervjuet i den franske avis *Le Matin* om omstendighetene som ledet til den første verdenskrig. Intervjueren, Jules Sauerwein, begynner med å si følgende: «De vet at hvis man skulle tro på Deres motstandere, så tapte generalstabssjefen først hodet og deretter slaget ved Marne på grunn av Dem.» Senere i intervjuet spør journalisten Steiner direkte om hans forhold til von Moltke, og Steiner svarer:

Det De sier til meg, forunderer meg ikke. Man forsøker med alle midler å drive meg ut av Tyskland og helst også ut av Sveits, om mulig. Disse angrep baseres på de forskjelligste grunnlag. Så langt de omfatter mitt forhold til Moltke, har de et ganske bestemt formål. De ønsker å forhindre offentliggjørelsen av noen opptegnelser som Moltke etterlot til sin familie før sin død, og hindre at jeg i overensstemmelse med fru von Moltkes ønske skulle besørge dem utgitt i en bokhandel.

Disse memoarer skulle ha kommet ut allerede i 1919. Umiddelbart før utgivelsen ble jeg oppsøkt av en person som understreket at han var en diplomatisk representant for Preussen i Stuttgart. Han ønsket å fortelle meg at denne publikasjonen var umulig, og at Berlin ikke ville tillegge den noen verdi. Senere kom det en general til meg som hadde hatt en stilling nær knyttet til general von Moltke og Wilhelm II, som fremførte de samme innvendingene. Jeg protesterte, og hadde til hensikt å heve meg over alt dette. Jeg forsøkte å henvende meg til grev von Brockdorff-Rantzau, som den gang befant seg i Versailles; men lyktes ikke i å nå frem til ham. Mine bestrebelser forble desto mer resultatløse, idet man samtidig gjorde tilnærmelser til fru von Moltke med innvendinger som hun ikke klarte imøtegå.

Hvorfor denne frykt? Memoarene er slett ikke noen anklage mot den keiserlige regjering. Det som fremgår av dem, er imidlertid noe som kanskje verre er, nemlig at riksregjeringen befant seg i en tilstand av fullstendig forvirring med en ubegripelig lettsindig og uvitende ledelse. De ansvarlige personer kan bare beskrives på den måte som jeg har gjort i mitt forord til boken: «Det er ikke det de har gjort som har medvirket til at vi er blitt påført denne ulykke, årsaken ligger i selve deres personlighet.»

I de siste årene av sitt liv ble Rudolf Steiner utsatt for en regelrett følgelse fra mange hold. Både tyske geistlige, nasjonale og fanatiske politiske og religiøse personer forsøkte ved enhver anledning å skade ham og hans tilhengere. Nyttårsaften 1923/24 ble for eksempel Goetheanum i Dornach påtent og brant ned. Undersøkelser av politi og brannmannskap konkluderte med at brannen måtte være påsatt, men Rudolf Steiner ønsket ikke videre undersøkelser i saken.

«Skjebnedramaet» von Moltke–Steiner har levet videre – ikke bare i det antroposofiske miljøet, men også i alminnelig historieforskning. I 1922 utga Eliza von Moltke i Stuttgart: *Generaloberst Helmuth von Moltke*,

Erinnerungen, Briefe, Dokumente 1877–1916. Basert på dette materiale skrev den sveitsiske dikter Albert Steffen (1884–1963) et skuespill, *Der Chef des Generalstabs*, Dornach 1927, til minne om Helmuth von Moltke.

Også etter den annen verdenskrig er det skrevet en rekke verker om problematikken rundt von Moltke. Det er et paradoks at kanskje den mest informative og objektive bok om tysk militær tenkning i nyere tid er skrevet av en israelsk historiker, Yehuda L. Wallach: *Das Dogma der Vernichtungsschlacht. Die Lehren von Clausewitz und Schlieffen und ihre Wirkungen in zwei Weltkriegen*, Frankfurt am Main 1967. Dette verk kommer også klart ut i favør av Helmuth von Moltke. En alminnelig anklage mot von Moltke var at han «fortynnet» Schlieffen-planen ved å modifisere den. Men Wallach kommer til følgende interessante konklusjon: «Den allerede avdøde Schlieffen må nok bære et langt større ansvar for at det slo feil enn den fremdeles levende Moltke.»

Den mest omfattende bok om relasjonene mellom von Moltke og Rudolf Steiner er et 900 siders verk: *Helmuth von Moltke 1848–1916. Dokumente zu seinem Leben und Wirken*, som er utgitt av Thomas Meyer i 1993 på forlaget Perseus i Basel.

La meg til slutt få komme med noen personlige synspunkter i forbindelse med det tema jeg har valgt å diskutere. Denne artikkelen er ment som et bidrag til en essaysamling skrevet av personer som ikke er medlem av Antroposofisk Selskap eller andre antroposofiske organisasjoner, men som allikevel har markert interesse for Rudolf Steiners og hans tilhengeres ideer og virksomheter. Derfor er det vel naturlig at man nevner hvorfor man har vist denne interesse. Jeg vil da med en gang få komme med en tilstælse.

Antroposofiske aktiviteter som Steiner-pedagogikk, økologi, biodynamisk landbruk etc. er alminnelig anerkjent og ofte meget høyt respektert. All ære til blokkfløytekonsertene og loppemarkeder. Men jeg er ikke interessert i disse sider av antroposofien. Jeg vil ha sagnene om Atlantis og Lemuria, de egyptiske Isis-mysteriene, Akasha-krøniken, Helena Petrovna Blavatskys skjulte Mestere i Tibet, Kaspar Hauser og greven av St. Germain. Det varmer mitt hjerte. Det «skjebnedrama» jeg har forsøkt å skildre i denne artikkelen, med middelalder-paver reinkarnert som adelige tyske hærførere over datidens største armé, er derfor selvfølgelig midt i blinken for meg. Mange av mine antroposofiske venner har derfor litt spydig kalt meg for en «åndelig playboy». Det er kanskje riktig, men det får så være. «C'est mon plaisir.»

Mange, også antroposofer, vil sikkert si at den historien jeg har fortalt i dette essay, er det reneste tøv og fantasterier. Jeg føler i så fall et behov for å forsvare meg. Jeg vil derfor begynne med å stille spørsmålet: Hvem var disse to personer som var hovedaktørene i dette skjebnedrama?

Grev Helmuth von Moltke tilhørte en uhyre sjeldent kategori mennesker, nemlig en person om hvem det kan sies at hans ideer og gjerninger var retningsgivende for millioner av menneskers skjebne. Hvis slaget ved Marne hadde fått et annet forløp, ville det tyvende århundres historie vært en helt annen. Når man studerer von Moltkes brev og historiske og filosofiske skrifter, stiger bildet frem av et menneske som representerer det fineste i den vestlandske kultur. Han ble satt på en uriaspost og ble en tragisk skikkelse. von Moltke er skildret og vurdert i utallige verker om vår tids dramatiske begivenheter. Hans liv var som et skuespill av Shakespeare, men satt inn i en tid som var «Europas siste gyldne timer». Det er ikke reist noe minnesmerke over von Moltke. Men man kan si: *Si momentum requirit, circumspice* – «Hvis du søker hans monument, så se deg omkring.»

Vurderingen av den andre aktøren i dette drama, Rudolf Steiner, er selvfølgelig også sterkt varierende. Mange ser på ham med den største skepsis, og omtaler ham med uttrykk som grenser til det sjikanøse. Men for andre har han nærmest en hellig profetstatus. I utallige sammenhenger er hans tilhengeres svar, når man tviler på et utsagn av Steiner, det avvænnende: «Der Doktor hat gesagt!».

Hva man enn må mene om Rudolf Steiner, så var han uten tvil en av de mest interessante personer i dette århundre. Hans etterlatte skrifter og foredrag representerer en boksamling på ca 350 bind. Hele dette livsverk har en indre struktur som er forbausende koherent og logisk sammenhengende. Noe av det mest gåtefulle ved Rudolf Steiner er dette: Hvordan kunne et levende menneske bære et slikt indre press som han åpenbart må ha levet under? Det gir jo også hans liv et element av tragikk.

En vanskelighet som man føler når man nærmer seg Rudolf Steiners ideer, er følgende: Hans foredrag og bøker presenteres som resultatet av åndsvitenskapelig forskning. Men de mangler ofte de trekk som karakteriserer vitenskapelige avhandlinger, nemlig forbehold, tvil og usikkerhet. Rudolf Steiners verker har i de fleste tilfelle form av lærebøker hvor resultatene av hans initierte kunnskap presenteres som helt klarlagte kjensgjerninger. Han gir oss ikke en oppdagelsesreisendes beskrivelse av sin gradvise innitrengen i et ukjent land, men gir bildet av et allerede utforsket terrenng.

Et annet forhold som gjør det vanskelig fullt ut å akseptere Rudolf Steiners ideer, er følgende: Steiner beskriver i en rekke av sine sentrale

verk, som for eksempel *Vitenskapen om det skjulte og Hvordan når man til erkjennelse av de høyere verdener?*, strukturer og prosesser i de åndelige verdener. Der uttales det helt eksplisitt at dette er fenomener som alle kan oppleve ved å praktisere bestemte angitte øvelser. Det første man selv-følgelig vil spørre om i forbindelse med slike påstander, er om andre personer har bekreftet det som Steiner beskriver. Det er jo et av fundamentene i empirisk vitenskap: reproducerbarhet. Jeg har aldri fått klarhet i dette spørsmål. Det virker på meg som om Steiner på mange måter har en helt unik posisjon i den åndsvitenskap han har utviklet.

Rudolf Steiner opplevet i løpet av sitt liv en massiv motstand, og i mange tilfeller en direkte fiendtlighet. På bakgrunn av den ærlige overbevisning og det dype alvor som han betraktet sin egen virksomhet med, må disse motsetninger ha frembragt sterke spenninger i hans sinn. Til tross for dette er hans foredrag og skrifter forbausende frie for enhver antydring til arroganse eller aggressivitet – noe man ikke alltid kan si om hans tilhengere. For eksempel gir Rudolf Steiners selvbiografi bildet av en person som er helt på linje med den mest kultiverete tradisjon i Europas åndsliv. Ingen har vært mer tolerant og forståelsesfull overfor tvil og skepsis til hans ideer enn Steiner selv.

I utallige sammenhenger er det pekt på at Steiners ideer strider mot naturvitenskapens oppdagelser. Et eksempel på hvor det er spesielt vanskelig å følge Steiner, er det antroposofiske bildet av verdensrommet og himmellegemer. Det synes han å være på klar kollisjonskurs med moderne astronomi og kosmologi. Hvis man for eksempel refererer slike uttalelser fra Steiner som at etter et menneskes død vil dets bevissthet inverteres slik at himmellegemene føles som indre organer, så grenser dette tilsynelatende til det komiske. Jeg understreker at jeg sier *tilsynelatende*. For hvis man går den moderne fysikk etter i sommene, er ikke divergensene fra Steiners ideer uen delig store, når man tenker på begreper som ikke-euklidske tidrom, Big-Bang-teorier for universets skapelse, «sorte hull», og relativitetsteorien og kvanteteoriens paradokser. Av og til drister man seg til å spekulere på om ikke fysikkens naturlover i en fjern fremtid kan bringes i en slags sammenheng med de ytterst eiendommelige materie- og tidrom-forestillinger som Steiner beskriver.

Et forhold ved antroposofisk virksomhet som man ikke kan ha unngått å legge merke til, er følgende: Det har i dette århundre vrimlet med «fremtidsforskere», politiske og økonomiske «analytikere» osv. som har forsøkt å forutsi verdens kulturelle, kommersielle og politiske fremtid. Det ville være et understatement å hevde at dette ikke alltid har vært vellykket. Men for antroposofenes vedkommende har det i forbausende grad vært

motsatt. Der har evnen til å predikere historiens forløp ofte vært overraskende god. Det er for eksempel merkelig hvis man leser antroposofiske foredrag og artikler skrevet i 1930-årene hvorledes disse ofte presist kunne forutsi de tragedier som skulle komme – som for eksempel krigsutbruddet i 1939. Dette forhold har en viss relevans til den historien om Helmuth von Moltke og Rudolf Steiner som jeg har forsøkt å skissere. Saken er følgende: Som tidligere nevnt skjedde det omkring år 1000 en splittelse i de europeiske folks politiske og kulturelle liv. Dette førte blant annet til et religiøst skisma, hvor den katolske kirke ble splittet i en vestlig-romersk og østlig-ortodoks. Som jeg har skissert, spilte pave Nikolaus I en sentral rolle i denne prosessen. I de brev og «post mortem» – meddelelser som ble utvekslet mellom Steiner og von Moltke er gjennomgangstemaet at i det kommende årtusen vil oppgaven for det europeiske menneske bli å gjenforene øst og vest. Spesielt skulle Tyskland og de østeuropeiske stater ha rollen som formidlere og brobyggere mellom Russlands spiritualitet og vestens teknisk-naturvitenskapelige kultur. Mange mener i dagens situasjon å se de første spiret til en slik prosess. På det nuværende tidspunkt ser det kanskje ikke så lovende ut, med voldsom uro på Balkan og en utelukkende kommersiell ekspansjon av Vesten inn i Russland.

Den viktigste anklagene mot Rudolf Steiners antroposofi, og i denne sammenheng mot den historien om Helmuth von Moltke og Steiner som jeg har skissert, er at den er basert på okkulte, uvitenskapelige og «overnaturlige» vrangforestillinger om virkeligheten. Men personlig har jeg vanskeligheter med å forstå en slik kategorisk avvisning av transcendentale virkninger i menneskelivet og dermed på verdenshistorien. Den tendens hos mange til å forkaste irrasjonelle krefters innflytelse i verdenshistorien blir enda mer eiendommelig når man vet at en alt overveiende majoritet av menneskeheden gjennom alle tider har akseptert en mystisk og hemmelig verdensanskuelse, simpelthen gjennom sine religiøse forestillinger.

Det er et faktum man ofte overser.